

טבילת כלים בפרויקט מי"ל

המאמר נכתב לע"נ ר' שמואל אשר ז"ל בן ר' דוד זאב יבדלטי"א (משפחת ישראל). אשר נפל בעת מילוי תפקידו כח תמוז תשל"ח

רקע.

- א. מקור החיוב לטבול כלי נכרי.
 - ב. דין כלים שמיועדים למסחר.
 - ג. סברות נוספות בעניין.
 - ד. דעת פוסקי זמנינו.
- סיכום.

רקע

בצה"ל מתוכננת הפרטה של הספקת המזון לבסיסים, 'פרויקט מי"ל' (= "מזון ישיר לחייל"), בשמה הרשמי. ב'פרויקט מי"ל' יסופק המזון לצה"ל ע"י חברות קייטרינג אזרחיות שיבשלו את המזון והם ידאגו באופן עצמאי לטבחים, לצידוד המטבח וכו'. בין היתר יספקו חברות ההסעדה את הסכו"ם והכלים בהם יאכלו החיילים. עלינו לדון ולדעת האם חובת 'טבילת הכלים' חלה גם על כלים המסופקים לצה"ל דרך גורם מסחרי חיצוני, וכדלהלן.

א. מקור החיוב לטבול כלי נכרי

חז"ל אמרו במסכת ע"ז (עה:): שיהודי הרוכש מנכרי כלי סעודה חדשים, העשויים ממתכות או מזכוכית, עליו להטבילם במקווה מים כשר. בגמ' לומדים את מקור הדין מהפסוק הנאמר בכלי מדין: (במדבר לא כג) "כל דבר אשר יבוא באש תעבירו באש וטהר, אך במי נידה יתחטא". בתלמוד הירושלמי מסכת ע"ז (לז:): הוסברה ההלכה בשם ר' ירמיה בכך שישראל נזקקו לטבול את הכלים משום שיצאו הם מטומאת הנוכרים ונכנסו לקדושת עם ישראל. הרמ"א (יו"ד סימן קכ סעיף טז) פוסק, שלמרות שאסור להשתמש לאכילה ולשתיה בכלים שיוצרו ע"י נוכרים, אך במקרה שהשתמש בהם למרות שאינם טבולים, לא נאסר המזון/המשקה שהוכנס לכלי.

ב. דין כלים שמיועדים למסחר

השולחן ערוך (שם סעיף ח) פסק:

"השואל או שוכר כלי מהעו"ג, אינו טעון טבילה. אבל אם ישראל קנאו מהעובד כוכבים והשאילו לחברו, טעון טבילה, שכבר נתחייב ביד הראשון. ויש מי שאומר שאם לא לקחו הראשון לצורך סעודה, אלא לחתוך קלפים וכיוצא בו, אין צריך להטבילו".

מוסיף על כך הרמ"א:

"אבל הראשון אסור להשתמש בו לצורכי סעודה אפי' דרך עראי בלא טבילה, אע"פ שלקחו לצורך קלפים. וכן אם קנאו ישראל השני לכבוד סעודה, צריך טבילה גבי השני".

הט"ז והש"ך סוברים שכלים אלו ראוי להטביל בלא ברכה, אך דעת 'הפרי חדש' שלא להצריך כלל טבילה במקרה שכזה. וכן דעת ה'בינת אדם' (סימן סה).

מטעם זה מסנגר בעל ה'דרכי תשובה' (יו"ד סימן קכ ס"ק ט) על מנהג העולם, היושבים בבתי מזיגה ושותים יין, שיכרו ומים בכוסות בעל בית המזיגה, כאשר במקרים רבים מדובר באדם שאינו מטביל את כליו. ה'דרכי תשובה' מסביר כי מאחר שבאי בית המזיגה שותים מהכוס הניתנת להם רק בהשאלה. ואילו בעל בית המזיגה אינו מתכוון להשתמש בכוסותיו לצרכי עצמו וצרכי משפחתו, כי אם למסחר. לכן, ובפרט כשמדובר בכלי זכוכית שטבילתם אסורה רק מדרבנן, אין צורך לטבול כלים אלו. ה'דרכי תשובה' מצטט את דברי הרב מבוטשאטש ב'דעת קדושים' שצריך לטבול כלי אכסניה ובתי מזיגה שכאלה, אך הוא מסתייג ומסיק שמדובר במידת חסידות ולא מעיקר הדין.

ואומנם ה'דרכי תשובה' פשיטא ליה, אך להמהרי"ל דיסקין מבעיא ליה. המהרי"ל דיסקין (שו"ת, קונטרס אחרון אות קלו) הסתפק האם הקונה כלים כדי להשכירם לאחרים חייב לטבלם ככל כלי סעודה, או שאינו חייב להטבילם משום שהינם ככלים שנועדו לשימוש אחר, כמו לחתוך קלפים שהביא השו"ע.

בתחילה חוכך המהרי"ל דיסקין להקל בעניין, אך הוא מביא ראיה שאין להקל בדבר לחייב כלים אלו בטבילה, שהרי החכמים דנו לגבי שימוש בכלים שאינם טבולים בשבת והאם מותר לטבלם משום 'תיקון מנא'. ולכאורה יוכלו אלו שכליהם אינם טבולים למסור אותם לחבריהם, והם ישאלו את הכלים מאלו שזכו בהם! ואם נאמר שהשתמשות בכלים שלא לצורך פוטרת מטבילת כלים, לכאורה יש לנו 'פטנט' פשוט לפוטרים מטבילה ע"י שיקנה אותם לחברו והוא ישאלם ממנו. אלא דלא כן הוא, ואם ישאלם - יתחייב שוב בטבילה.

אולם יש לעיין בסברה זו, כיוון שהרי עצם גוף ההקנאה לחברו נאסרת בשבת, שהרי נפסק בשו"ע (או"ח סימן שלט סעיף ד) שאסור להקנות בשבת בדברים שאינם לצורך השבת. ואם האדם שמקנים לו את הכלי לא ישתמש בהם (כי לגביו הכלים חייבים טבילה), הרי ייאסר לו לקנותם כיוון שכלפיו הם אינם נחשבים לצרכי שבת. אמנם אפשר לומר שצורך שבת של חברו מחשיב את הנאתו שלו כ'צרכי שבת', וצ"ע.

ה'מנחת יצחק' (חלק א סימן מד) הבין שמשמעות דברי המהרי"ל דיסקין מוכיחים שלמרות שבתחילה נקט שיש להקל בדבר, הרי סברא זו מנעה ממנו להקל ולפטור כלים אלו מטבילה, זאת למרות שישנה סברא לחלק בין הדינים ולטעון ששונה הוא המקרה שציטט המהרי"ל דיסקין מהמקרה לפנינו. שהרי במקרה דשם, מדובר באופן שהיהודי רכש בתחילה את הכלי לצורך סעודה, ורק לאחר מכן, מחמת שנזכר בשבת שלא טבל עדיין את הכלי, החליט להעבירו לחברו. אך בנידון שאנו עוסקים בו נרכש הכלי מתוך מטרה אחת, והיא להרוויח כסף דרכו ע"י שימוש האחרים, אך לא לשימוש עצמי. וכמבואר בדברי ה'איסור והיתר' המובא בדברי הש"ך שהבאנו לעיל (ס"ק יז) שלמרות שנתקן לצרכי סעודה, מ"מ אם נמלך עליו לחתוך קלפים - אין צריך טבילה.

אמנם הוסיף ה'מנחת יצחק' שאולי כאשר קנה את הכלים בכדי להשכירם או להשאילם לאחרים לאכילה, יש לחלק באם נתחייב כבר או לא. שהקונה כלים בתחילה לצורך סחורה, אף שהשכירם לאכילה, מ"מ מכיוון ומעולם לא חלה עליו חובת הטבילה, לא יוכל לחול עליו שום חיוב. אך כשכבר חל על הכלים חובת טבילה, לא פקע חיובו ע"י מה שהקנה אותם לאחרים לצרכי מסחר, כיוון שגם האחרים קנאוים כדי להשכירם או להשאילם לאכילה, אזי לא עדיפים הם מן השוכר או השואל בעצמו ממי שנתחייב, שלא פקע לו החיוב ע"י זה. אמנם המתארח אצלם יכול להקל ולאכול מהכלים מבלי טבילה, כפי שמסיק ה'מנחת יצחק'. והוא מפני שנראה מדברי השו"ע שיהודי ששאל כלי שנרכש

מהעכו"ם מחברו, עליו לטבלו משום שכבר נתחייב בטבילה ביד היהודי, אך מ"מ חיוב הטבילה הוא רק מדרבנן.

ג. סברות נוספות בעניין

סברא הלכתית נוספת לאסור את השימוש בכלים שכאלה ללא טבילה, מובאת בשו"ת תשורת ש"י (מהדו"ת סימן קד), הדין בעניין, והוא קובע שיש להחמיר ולטבול כלים אלו מפני שיש לכלים דין של 'דבר שיש לו מתירין' ע"י טבילה. אומנם כשמקווה הטהרה רחוק והוצאות הטבילה גבוהות – יתכן ואין הדבר נחשב ל'דבר שאין לו מתירין'¹.

יש להוסיף לכאורה על דברי התשורת ש"י, שכאשר אנו באים להשתמש בכלי האכסניה, בית המזיגה או הקייטרינג, מי יאמר לנו שבעלי הכלים יפקידום בידינו ויתנו אותם לנו כדי שנטבילם!?, ובכה"ג אין זה נחשב ל'דבר שאין לו מתירין'. אך סברא זו אינה באה לידי ביטוי במקרה דידן שהרי הרבנות הצבאית מכתובה את נהלי הכשרות של שירותי הקייטרינג בתוך תנאי החוזה על פי ראות עיניה. וא"כ במקרה זה תוכל הרבנות הצבאית להורות בפירוש לבעלי הקייטרינג להטביל את כליהם.

לעומתו, סובר המהרש"ק, ר' שלמה קלוגר, (שו"ת טוב טעם ודעת מהדורה ג ח"ב סימן כב, ויעוין בספר טבילת כלים להרב צבי כהן, פרק ג), שבעל מסעדה שרוכש כלים מנוכרי כדי להגיש בהם מזון ללקוחותיו – אינו צריך להטבילם, ואלו דבריו:

"דכל מה שחייבה תורה הוא רק כשהבעלים משתמשים בו לעצמם, דלגבם הוי כלי של אוכל נפש. מה שאין כן כשעומד למוכרו לאחרים, והוי כדין סחורה וכקונה לחתוך קלפים, ואף הקונים פטורים, כיוון שאין הכלי שלהם והתורה לא חייבה טבילה אלא רק למי שהכלי שלו. וגם לא שייד לחייב את הלוקח משום שנתחייב ביד הראשון, כשואל כלי מישראל, דהרי הראשון לא נתחייב. ואף אם לוקח לעצמו ממאכל זה, מ"מ בתר העיקר אזלינן שהוא כלי סחורה. אולם מסיק הגר"ש קלוגר, שכלים הראויים לשמש לו למאכל עצמו – טעונים טבילה מצד 'לא פלוג רבנן', כיוון דאינו ניכר האם נועדו לצרכי עצמם או לצרכי אחרים. והוסיף: "גם י"ל דדומה לסכין של שחיטה שמחלק הש"ך בין ראוי לתשמיש אחר או לא... אלא א"כ ברוב נוכרים".

על סיבה זו העירו חכמי זמנינו (בספר טבילת כלים שם) שנכון הדבר דווקא בהרוכשים מחנות, אך לא ברוכשים אוכל ושתייה בקיוסק, מסעדה, בית מלון וכדו', שבמקומות אלו מוכח לכולם שהכלים נועדו לצרכי אחרים.

בשו"ת פי השדה (חלק ב סימן קט) כתב שהקונה צלוחית עם מי סודה או שכר, אינו צריך להטביל את הצלוחית מפני שמסתמא אין דעתו לקנות את הצלוחית, כדי שלא יעבור על איסור שימוש בכלי שלא הוטבל, ואינו אלא כשואל או שוכר את הצלוחית, ולכן אין צריך טבילה, משום דאיסורא לא ניחא ליה למקני², ובפרט שכלי זכוכית חייבים בטבילה רק מדרבנן.

ובינותי בספרים וראיתי מה שכתב בזה להיתרא בשו"ת שבט סופר (יו"ד סימן סז). ובשו"ת לבושי מרדכי (יו"ד סימן פג) כתב בפשיטות דחייב טבילה, שהרי לא יתכן לומר שבעלי אכסניה הקונים מגוים בשביל לקוחותיהם יהיו פטורים להטביל כליהם. אולם

¹ בצירוף הסיבה שהטבילה היא לחומרא ולא מעיקר הדין.

² יעוין חולין קמא: ובשו"ת הריב"ש סי' תא ובט"ז או"ח סי' תמא ס"ק ג.

חתנו המהרי"צ דושינסקי (שו"ת מהרי"צ דושינסקי ח"א סימן ע) כתב שלאחר העיון נראה לו יותר להקל בעניין.

ד. דעת פוסקי זמנינו.

גם פוסקי זמנינו נחלקו בסוגיה זו. לדעת 'האגרות משה' (מאסף לתורה והוראה, חוברת ב עמוד 20) דווקא השואל כלים מגוי או השואל כלים המונחים ב'בית אוצר' של ישראל המוכר כלים בשוק – פטורים מטבילה. אבל כאשר חלה חובת טבילה על היהודי, כגון שרכשם לצרכי עצמו או להשתמש בהם למסחר – אסור לאכול בהם. בספר טבילת כלים להרב צבי כהן (פרק ג) מובא שכן היא גם דעת הגרי"ש אלישיב, והגרי"ש ואזנר, וכן הורה הגר"ח קנייבסקי בשם החזו"א.

כמו כן אמר לי הרב גדעון בן משה שכך היא דעתו של הגר"ע יוסף. מנגד כתב הגרש"ז אוירבך (בספרו 'מעדני ארץ' שביעית סימן טז ס"ק י) שאף שלא נראה להחשיב כלי בתי מלון ככלי סחורה, אך עדיין ניתן להקל בדבר. מפני שאיסור השתמשות אינו אלא מדרבנן, שאמרו לא להשתמש בכלי אלא א"כ יטבילו תחילה, וא"כ כל זה כשיכול לטובלו, אבל הכא דהמוכר לא יתן לו לקחתו לטובלו, משום שרוצה לאכול ולשתות – שרי ליה בלא טבילה.

הגרש"ז נשאל, שאף אם כנים דבריו, הרי על המוכר בעצמו מוטלת חובת הטבילה, ובבא הקונה לקנות ממנו אוכל בכלים אלו, הריהו מכשילו באיסור 'לפני עור לא תיתן מכשול'! השיב על כך הגרש"ז, כי לא תמיד קיים איסור זה, שהרי אסור לקחת פועל בשכר בימי חול המועד. אך אם הפועל לא מוכן לעבוד חנם, מותר לשלם לו ואין כאן בעיה של 'לפני עור', כך שאיסור 'לפני עור' אינו שייך בכל מום.

אכן גם הגר"מ פיינשטיין נטה להקל במקרים מסוימים, ובתשובה אחת (אגרות משה יו"ד חלק ג סימן כב) הוא מחלק בין מאכלים הצריכים את הכלי (כגון מרק), שחייבים בטבילה. ובין כלים שמשתמשים בהם לצורך אכילת מאכלים שאפשר לאוכלם בלא כלל, שכלים אילו ניתנים לשימוש במלון בלא טבילה.

סיכום

כלי הקייטרינג לא נועדו לצרכי בעלי חברת ההסעדה, אלא לצרכי מסחר. מבחינתם, מאכל החיילים בכליהם הוא רווח כלכלי גרידא. מדובר גם בכמות כלים אדירה, שגם אם בעלי הכלים ישתמשו אי פעם בכלים לצרכי אכילתם עצמם, הרי שהסטטיסטיקה קובעת ששימושם בכל כלי וכלי מבין אלפי ורבבות הכלים המסופקים על ידם לצה"ל, יהיה שימוש יחידני וחד פעמי בעליל.

כלים אלו דומים להפליא לכלי מסעדה, אכסניה, קיוסק ובית מלון, עליהם מצינו את הפולמוס ההלכתי שהבאנו במאמרנו.

ראינו כי רבים מהפוסקים מתירים את השימוש בכלים אלו ללא טבילה, אך מנגד, וביחוד פוסקי זמנינו, מצריכים טבילה לכלים אלו.³

גם הגרש"ז שהיקל בעניין, הקיל מחמת הסברה שהמוכר ובעל הכלים לא יאפשר ללקוחותיו לקחת את הכלים ולטובלם. קולא זו אינה שייכת בצה"ל, כאשר חברות ההסעדה מחויבים להוראות הרבנות הצבאית, ובעלי הכלים יטבילו את הכלים כחלק מעמידתם בתנאי החוזה.

³ יתכן גם שבימינו 'אכשר דרא' ויש אמצעים טכנולוגיים רבים לטבילת הכלים ביתר קלות.

וצ"ע האם ניתן להסתמך על כל הנ"ל בשעת הדחק ובמקומות שהדבר קשה במיוחד מבחינה מבצעית, או אפילו כשיש רק מכ"ש אחד במטבח ויציאתו להטביל כלים תפגע בכשרות השוטפת במטבח.

"דבר ברור וגלוי שהטומאות והטהרות גזירת הכתוב הן. ואינן מדברים שדעתו של אדם מכרעת אותן והרי הן מכלל החוקים. וכן הטבילה מן הטומאות מכלל החוקים היא, שאין הטומאה טיט או צואה שתעבור במים, אלא גזירת הכתוב היא והדבר תלוי בכונת הלב. ולפיכך אמרו חכמים "טבל ולא הוחזק כאילו לא טבל". ואעפ"כ רמז יש בדבר, כשם שהמכוון לבו לטהר, כיון שטבל טהר, ואע"פ שלא נתחדש סגופו דבר, כך המכוון לבו לטהר נפשו מטומאת הנפשות שהן מחשבות האון ודעות הרעות, כיון שהסכים בלבו לפרוש מאותן העצות והביא נפשו במי הדעת טהר. הרי הוא אומר: וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם".

משנה תורה לרמב"ם, סוף הלכות מקוואות